

УДК 141.7

Євромайдан - майдан як біополітичні спільності нового типу, що самоорганізуються

О.О. КРИВИТЧЕНКО

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
E-mail: o.kryvitchenko@gmail.com**Авторське резюме**

У представленій статті автором аналізуються актуальні проблеми протестних рухів останніх шести місяців в Україні, що об'єднуються загальною назвою «Євромайдан». Автором запропоновано розмежувати поняття «Євромайдан» та «Майдан» через зміну в риториці вимог протестних рухів, а також через біополітичний характер цих вимог, революційне антисистемне спрямування протестного руху «Майдану» за основу аналізу вказаних феноменів взяти біополітичний проект multitude М. Хардта та А. Негрі.

Автор детально аналізує зазначені поняття multitude як новий соціальний об'єкт, що постає через появу нового типу виробництва, а саме – нематеріального, та протистоїть класичному розумінню маси й не вичерпується перекладом «множинність», в якому singularity (індивіди) не втрачають свого креативного та активного характеру, здатні до самоорганізації та входять в multitude на основі спільного, а не ідентичності.

Структура «Євромайдану» та «Майдану» відповідає децентрованої, мережевої структури multitude. «Інформаційна доба» (М. Кастельс), дозволяє зберігати гіперідентичність, як зміну ідентифікацій, що й виражається в відносинах multitude-singularity, завдяки соціальним мережам, які використовувались під час «Євромайдану» та «Майдану», уможлиблюють креативний та активний характер діяльності singularity.

Автор наголошує на тому, що запропонований аналіз не є вичерпним і неможливий через відкрите питання щодо завершеності феноменів «Євромайдану» та «Майдану».

Ключові слова: біополітика, Імперія, multitude (множинність), мережа, протестний рух.

Euromaydan - maydan as new type biopolitical self-organising commons

О.О. KRYVITCHENKO

Taras Shevchenko National university of Kyiv, Kyiv, Ukraine, E-mail: o.kryvitchenko@gmail.com

Abstract

In the article, the author analyzes the current problems of the struggles during the past six months in Ukraine, united by the common name «Euromaydan». The author proposed to distinguish «Euromaydan»

© О.О. Кривітченко, 2014

from «Maydan» because of a change in the rhetoric of the requirements of unsprings. And also because of biopolitical nature of these requirements, a revolutionary anti – system direction of the protest movement of «Maydan» author recommended to take a biopolitical project «multitude» of M. Hardt and A. Negri as basis for the analysis of the mentioned phenomena.

The author analyzes these terms in detail: multitude is a new social object that formed due to the emergence of a new type of production that is not material. Multitude is opposed to the classical understanding of the masses and not translated only as «plurality». In multitude the singularities (individuals) do not lose their creative and productive character. They are capable of self-organization and included into multitude thanks to conception of common rather than identity.

Structure of «Euromaydan» and «Maydan» is equal to network structure multitude which is without any center. «Informational Age» (M. Castells) allows to keep hyper - identity like changing identities, this hyper - identity is expressed in the relationship «multitude – singularity». Owing to social networks, which were used during the «Euromaydan» and «Maydan», singularities can keep the creative and active nature.

The author emphasizes that the proposed analysis is not exhaustive, and such complete analysis is not possible because of the problem of completeness phenomena «Euromaydan» and «Maydan».

Keywords: biopolitics, Empire, multitude, network, protest movement.

Постановка проблеми. Багатомісячні масові протестні акції, що мали місце по всій Україні та об'єдналися під загальною назвою «Євромайдан», потребують ґрунтовного теоретичного осмислення. Насамперед, проблемою для такого аналізу є відносна «свіжість» подій та питання про завершеність самого феномена «Євромайдан». В нашій статті ми будемо умовно використовувати минулий час при описі та характеристиці явищ, що нас цікавлять.

Для аналізу зазначеного феномена в даній статті, ми пропонуємо, по – перше, розмежувати поняття «Євромайдан» та «Майдан» через зміну акцентів у риторичі протестувальників після 30-го листопада, коли основна вимога щодо підписання асоціації з ЄС змінюється на вимогу – відставки уряду та через зміну форм протестів від ненасильницьких на насильницькі. Ми пропонуємо розглядати «Євромайдан» та «Майдан» з огляду на їх генеалогічний зв'язок: «Євромайдан» є поштовхом та ідейним «попередником» «Майдану». Ідейна спадкоємність виразилася у розширенні вимог, які зачіпають вже всі сфери життя (нижче ми охарактеризуємо їх як біополітичні), та оформлення протестного руху як антикорупційного, спрямованого проти свавілля правоохоронних органів та соціальної нерівності, причиною яких є урядова політика. Таким чином, у межах «Майдану» протестний рух глибинно трансформується в протисистемний, в антиурядовий та революційний.

З огляду на все вищесказане ми пропонуємо аналізувати феномени «Євромайдан» та «Майдан» з позиції постмодерністських концепцій мас як спільностей, а саме – в межах біополітичного проекту «multitude» в теорії М. Хардта та А. Негрі (постмодерний неомарксизм/анархізм).

Ми зупинимось на детальному розгляді цього проекту для того, аби далі провести паралелі з українськими подіями та при необхідності обмежити його застосування в аналізі останніх.

Аналіз досліджень і публікацій. Як ми за-

значали вище, тема нашої статті стосується досить «свіжих» подій. В українському та закордонному дискурсах, на жаль, ми ще не зустрічалися з науковими дослідженнями проблем «Євромайдану» та «Майдану». Можемо вказати лише на книгу «№EUROMAIDAN – History In The Making» (назву можна проінтерпретувати як «історія в процесі творення»), яка вийде у вересні 2014 р. у видавництві «Основи». Ця книга в більшій мірі є збіркою фоторобіт, які повинні незаангажовано «закарбувати» в історії революційні події в Україні, проте друга частина книги спрямована на осмислення цих подій. Так, О. Покальчук проаналізує їх як соціально-психологічний феномен новітньої історії, а Т. Лютий дослідить «Майдан» як міф, як їх сукупність.

Що ж до теорії М.Хардта та А. Негрі, вона не досить актуалізована в українському дискурсі. Однією з небагатьох українських філософів, які досліджують соціально – філософський контекст проекту «multitude», є В. Якубіна, яка присвятила вагомій частині своєї дисертаційної роботи проблематиці концептуалізації інтерактивних масових спільностей в інформаційну добу (поняття М. Кастельса, яке ми розглянемо детальніше далі) [9]. Слідом за В. Якубіною ми залишаємо неперекладеними терміни «multitude» та «singularity», аргументуючи це тим, що в українській мові, як і в російській, не існує їх адекватного еквівалента. Самі М. Хардт та А. Негрі підкреслюють неправомірність співставлення multitude з поняттям «маса», «натовп» у розумінні цих понять в класичній теорії мас Г.Ле Бона та Г.Тарда, Х. Ортега-і-Гассета, психоаналітичній традиції (як стане зрозуміло з подальшого детального аналізу термін «multitude» у класичній «масі» нівелюються особливості індивіда, його активний та креативний характер, включення якого спирається на групову ідентичність, не може бути синонімом цього поняття). Тому спроби перекладати multitude як «маси» в російському перекладі книги «Империя» («Empire») у видавництві «Праксис» (Москва, 2004) є

викривлення змісту цього поняття. Більш коректним є російський еквівалент «множество» в перекладі книги «Множество: война и демократия в эпоху Империи» («Multitude: War and Democracy in the Age of Empire»), що вийшла у видавництві «Культурная революция» (Москва, 2006). Такий переклад запозичується і в українську традицію, а саме у А.Гальчинського відповідником *multitude* виступає, «множинність». Проте, як слушно вказує В. Якубіна «множинність» не висвітлює всієї багатогранності *multitude*: йдеться не просто про кількість, а й про якість самого утворення. Поліфонічність *multitude* виражається в англосаксонській традиції його значеннями як легіон, армія, асоціація, набір. До перекладу *multitude*, виходячи з його змісту, можна додати й такі поняття, як зібрання, аудиторія, конкурс, мережа [7, с.73].

Що стосується терміну «singularities» в українській мові йому відповідають такі еквіваленти, як: «оригінальність», «особливість», «ексцентричність», «своєрідність», «індивідуалістичність», «незвичайність», «надзвичайність» [9, с.151–179], але для збереження змістовної багатоманітності ми залишимо його також не перекладеним.

Підсумовуючи вищесказане, можемо констатувати, що як й сам проект «multitude», так й феномени «Євромайдан» та «Майдан» потребують подальшого дослідження та конкретизації. Окрім цього потрібно віднайти змістовні еквіваленти в перекладі основних термінів теорії М. Хардта та А. Негрі.

Метою дослідження є теоретичне осмислення феноменів «Євромайдан» та «Майдан» за допомогою біополітичного проекту М. Хардта та А. Негрі і визначення меж його застосування при аналізі цих феноменів.

Виклад основного матеріалу. Для адекватного розуміння проекту М. Хардта та А. Негрі та екстраполяції його суттєвих рис на об'єкти, що нас цікавлять у цій статті, потрібно прояснити суть поняття біополітичного, і якими новими сенсами воно сповнює поняття спільності.

А. Негрі підтримує погляд М. Фуко у розумінні влади як біовлади, тобто такої, яка розповсюджує свій контроль не тільки на вимір політичного, але й намагається охопити усі сфери життя, *Bios* (перехід від дисциплінарної форми влади до диспозитивів контролю). Проте, одного поняття біовлади для розгортання біополітики недостатньо. «Оскільки вислів, що влада наповнила собою життя, означає також, що життя є влада, ми можемо углядіти в самому житті – іншими словами, у праці та мові, а також в тілах, у бажанні та сексуальності – місце виникнення контрвлади, місце виробництва суб'єктивності» [4]. Таким чином біополітика фіксує вплив влади на життя та реакцію життя як супротив на контроль з боку влади. Цей супротив уможливуєть-

ся завдяки новому типу праці (М. Хардт та А. Негрі все ж таки є неомарксистами, тому ми зустрічаємо у них ідеї класичного марксизму, щоправда в інакшій трактовці). Класичне розуміння праці як матеріального виробництва доповнюється виробництвом нематеріальним, а інтелектуальною або лінгвістичною працею (виробництво ідей, кодів, символів) та «афективною працею». Влада (в концепції М.Хардта та А. Негрі вона йменується Імперією – аби підкреслити її прагнення до тотальності та глобальний характер), яка намагається підкорити усі сфери життя, а насамперед працю, не може схопити всю її нематеріальну «продукцію». «Якщо судити з позицій політичного порядку та контролю, стихійна плоть *multitude* прикро невловима – адже її не можна повністю упакувати в ієрархію політичного організму» [6, с.239]. Надлишок, що його не може поглинути Імперія (будемо використовувати термінологію М.Хардта та А. Негрі), і є тлом, на якому невдоволення переходить у бунт (ця теза краще буде розкрита в контексті висвітлення особливостей *multitude*). Надлишок – це надлишок досвіду, знання, інформації та бажань [6, с.264].

Перехід до нового типу праці зумовлює появу нових спільностей, які в умовах особливостей нематеріального виробництва покликані до збереження нейтральної приналежності його продуктів – вони є спільною власністю всього людства (сьогодні присвоєння носить аксіологічний характер – капіталісти присвоюють не вартість, а цінності – ідеї та образи, що вироблені індивідуально чи колективно у мережах) [10].

Нова спільність – це *multitude* – активний соціальний суб'єкт, який не просто існує за умов кооперації індивідів (тобто кількісно характеризується ними), але взаємодія відбувається між творчими, активними *singularity* (якісний вимір, про який йшла мова раніше), які входять в *multitude* не через ідентичність, а на спільному смислопокладанні (цінностей та дій), тобто *multitude* базується на понятті спільного. Усувається дихотомія особистості та спільності (в той час як в Імперії зберігається дихотомія «індивід – суспільство»), в відношеннях *multitude* – *singularity* розкриваються «Ми – Я – відношення», де становлення «Я» потребує одночасно становлення «Іншого».

Спільне ж породжується комунікацією, та саме створює її вже у вимірі нового контексту. «Наша сила мовлення базується на загальному, тобто на мові, яка є спільною для нас; кожен мовний акт створює щось спільне; нарешті, саме мовне дійство відбувається разом – в діалозі та комунікації» [6, с. 256].

Так як *singularity* не втрачають своїх творчих особливостей, а також входять до *multitude* не на основі ідентичності, то *multitude* – є не гомогенним цілим, а гете-

рогенним, це не народ і не однорідна маса. В *multitude* об'єднуються представники будь-яких народів, орієнтацій, релігійних вірувань і т.д. Мережевість, яка уможливорюється сучасними технологіями, а насамперед Інтернетом, дозволяє стерти поняття простору, а час розуміти, окрім як зовнішніх хронологічних рамок, як внутрішній час, де й відбувається типізація «Я» й «Іншого» в форматі *real – time* (детальніше ми опишемо значимість ІТ – технологій, коли перейдемо до аналізу подій «Євромайдану» та «Майдану»).

Multitude як мережева спільність, дає змогу казати про відсутність центру, лідера, ієрархії. До речі, використання спільності на протипагу спільноті, дозволяє ще раз підкреслити неінституціоналістський характер *multitude*.

Через співвиробництво як творчість та комунікацію, недетерміновані *singularity* створюють спільність, яка володіє ознаками самоорганізації. Це має важливий наслідок в тому, що *multitude*, таким чином, є єдиним соціальним суб'єктом, який здатний реалізувати ідею демократії як «керування кожного кожним», така демократія включає кантівське розуміння свободи волі, коли свобода та управління однієї *singularity* обмежується свободою та управлінням іншої. Таким чином, біополітичне виробництво, *multitude* знаменують становлення нової суб'єктивності, нової *singularity*, яка володіє внутрішнім самопочуттям свободи та відповідальності.

Взагалі *multitude* є масштабним футурологічним проектом, який покликаний замінити Імперію (її знищення є логічним наслідком встановлення та встановити нову, «справжню»), а не представницьку демократію, демократію античного поліса, без класового поділу та національного диференціювання (до цього моменту ми повернемося пізніше). Головна ознака проекту *multitude* – глобальність. Новий його етап – події «Арабської весни», протести протягом 2011р. в Мадриді та Барселоні, в Афінах, Чилі, Ісландії, «Захоплення Уолл – Стрит» та ін.

Для нашої статті не стільки важливим є міра можливості реалізації цього масштабного проекту, скільки можливість застосування його понять при аналізі подій «Євромайдану-Майдану», враховуючи його революційну спрямованість, та схоплений в ньому характер самоорганізації спільності, народження «людини нової політики» (М.Хардт та А. Негрі).

На перший погляд, протест, який розпочався 21 листопада, й основним приводом якого стало зростання владою курсу на підписання асоціації з ЄС, мало в чому походить на протести проти глобальної системи, на боротьбу з якою й покликана *multitude*. Проте, якщо розглянути цей привід більш детально і згадати, що М. Хардт та А. Негрі вказують, що в кожній ситуації виникнення спільності *multitude* має свою конкретну локальну причину (будь то

протест проти дискримінації сексуальних меншин, повстання в Тунісі через корупцію поліції чи небажання влади підписати асоціацію з ЄС в Україні), але всі вони борються з глобальною експлуаторською системою – Імперією, всі вони пишуть свої «книги скарг» (М. Хардт та А. Негрі), які дуже схожі в своїх головних вимогах – скарги відносно прав та свобод, правосуддя, економіки, екології, які можуть бути об'єднані в біополітичні скарги (такі, що зачіпають усі сфери життя).

Раніше ми вже казали про генеалогічний зв'язок між «Євромайданом» та «Майданом». Зараз ми спробуємо прояснити, як вимоги першого потенційно містили в собі антисистемні настрої (читай в інтерпретації М. Хардта та А. Негрі спрямовані проти глобальної системи – Імперії). Яку саме боротьбу проти Імперії ми тут можемо виявити? Основна мотивація, формування поля спільного, на яке спирається подальше покладання цінностей та відносно якого коригуються дії *singularity* – це вбачання в підписанні асоціації з ЄС, встановлення основних демократичних прав та свобод, антикорупційні реформи і т.д. (тут неважливо, що М.Хардт та А.Негрі вважають, що в сучасному світі всі західні концепції демократії як неоліберальні демократії не відповідають істинним цінностям демократії, для нашого аналізу головне бажання *singularity* встановлення та гарантування дотримання таких цінностей). У риторичі «Майдану» ці вимоги тематизуються, «проговорюються».

Також згадуючи поняття «надлишку», про який ми казали вище, який уможливорює перехід від незадоволення до бунту, в ситуації з «Євромайданом» таким «надлишком», каталізатором виступили студентські рухи, інтелектуальна молодь, як і в подіях «Арабської весни», яка є реальним розгортанням проекту *multitude* [11;12]. Окрім студентів у протестах та мітингах як під час «Євромайдану», так й «Майдану» брали участь також ліво- та правочентристські рухи («Пряма дія», «Автономна спілка трудящих», «Правий сектор», «Автономний опір»), громадські активісти, феміністичні організації («Жіноча сотня»), з чого ми можемо зробити висновок, що «Євромайдан» та «Майдан» є гетерогенними спільностями, що відповідає поняттю «*multitude*».

Також проводячи далі паралелі між структурою *multitude* та організацією феноменів, що нас цікавлять, можемо констатувати, що на момент початку протестів 21 листопада та весь час існування «Євромайдану» (до 30-го листопада) не існувало ієрархічної системи відношень, спільність протестувальників була децентрованою (існування вільної сцени, де кожен охочий може висловити свою думку, такий формат намагалися зберегти й під час «Майдану»), теж саме ми спостерігали під час повстань «Арабської весни»: «Сторонні спо-

стерігачі намагалися призначити лідера єгипетських повстань з моменту їх виникнення: можливо, це Мухаммед аль – Барадаї, можливо, голова компанії Google з маркетингу, Ваель Гонім [...] вони (сторонні спостерігачі – уточн. наше) не розуміють, що *multitude* здатний до самоорганізації без центру – що контроль лідера чи організація традиційним чином підрве його силу» [11].

Відсутність лідера ми можемо спостерігати також під час «Майдану». Як Мухаммеда аль – Барадаї представника єгипетської опозиції, так і представників опозиції в Україні важко назвати ідейними лідерами протестного руху. Проте, створення Штабу національного супротиву, Всеукраїнського позапартійного об'єднання Майдан та формування ієрархічної організації з сотень, які, хоча, й мали відкритий характер (будь – який охочий міг вступити до їх лав), почали набувати формального, інституціонального характеру, що підіймає питання про децентровану, мережеву структуру «Майдану», яка є однією з найголовніших ознак *multitude*. На нашу думку, сама суть, пафос «Майдану» все ж таки полягає в його вертикальній структурі, а говорячи в дусі М. Хардта та А. Негрі про початок централізації та «інституціоналізації», ми можемо вбачати в цих процесах супротив Імперії становленню спільності *multitude*.

Продовжуючи тезу про відсутність лідера, доречно порівняти «Євромайдан» та «Майдан» з «Помаранчевою революцією». У 2004 р. завдяки ЗМІ, був створений культ лідера, який об'єднував навколо себе різні види мас (від натовпу до асоціацій з корпоративним характером), дозволяв ЗМІ підтримувати їх в афективному стані співпереживання лідерів, й ставлення до перемоги лідера як до власного успіху [8]. Як вказує Є. Головаха, відмінність «Євромайдану» (ми додаємо й «Майдану») від «Помаранчевого Майдану» (наш термін) – в орієнтації на цінності, а не на лідера.

В такому порівнянні важливо також вказати на медійний контекст цих феноменів. Тут зіштовхуються дві «галактики»: «Галактика Мак-Люена» з «Інтернет-галактикою Кастельса». Як вказував М. Мак-Люен будь-яка інформація, що поширюється телебаченням, радіо є пропаганда, для друкованого слова потрібна була публіка, яка б була «підготовлена» для сприйняття слова-коду, в той час як телебачення, радіо постійно «бомбардують», «виливають» на нас потік інформації, критично осмислити яку не має часу через її швидку зміну [2]. Відтак ми можемо казати про певну керованість масами (а саме їх і створює електронна техніка), і про різний ступінь видового представлення їх у «Помаранчевій революції» (ми не відкидаємо свідомого вибору кожного індивіда підтримувати ідеї «Помаранчевої революції» та брати в ній участь, проте, характе-

ризувати її учасників як *multitude*, ми вважаємо некоректно).

Але не потрібно забувати про Інтернет (якого ще не існувало за часів написання робіт М. Мак-Люеном) та, власне, соціальні мережі (у 2004 році доступу до Facebook не було, не існувало Twitter та Вконтакте). Як пише М.Кастельс, формат Інтернету дозволяє повернути текст як гіпертекст. Він постійно правиться самими користувачами, і, таким чином, вони не є пасивними споживачами інформації. Користувач сам обирає на яку веб-сторінку заходити, що коментувати, так зберігається його ідентичність, але не в класичному розумінні, а як гіперідентичність, як «проектна ідентичність» (термін М. Кастельса) [1]. Проектна ідентичність – це зміна ідентифікацій, тобто зміна користувачем масок та образів в гіпертекстуальному просторі Інтернету [детальніше див. 8]. Таке самореконструювання ідентичності індивіда на базі ідентифікацій й відображається у входженні *singularity* в *multitude*, які, ми нагадаємо, не формуються на основі «стійкої ідентичності». З поширенням соціальних мереж уможливорюються саме ті відносини, що існують між *singularity* в межах *multitude*, а саме їх креативний та активний характер.

Для кооперації як під час подій «Арабської весни» [11;12], так і під час «Євромайдану» та «Майдану», протестувальниками активно використовувалися соціальні мережі. Кожен з учасників протесту незалежно від локації мав доступ до комунікації з іншими в форматі *real – time*, а *stream* – онлайн відеотрансляції дозволяли відчувати спів-присутність. Така комунікація, реєстрування подій в відеоформаті, миттєве реагування на ці події уможливають ідею «керування кожного кожним», що й закладена в проекті *multitude*.

Аналізуючи події «Майдану», а саме їх радикальну складову – штурм АП, повалення пам'ятників Леніну, захоплення адміністративних будівель, можна знову апелювати до теорії М. Хардта та А. Негрі, які вказують на початкову монструозність, «хтонічність» плоти *multitude*, завдання ж останньої змінити знак «мінус» на знак «плюс», спрямувати енергію Bios у конструктивне русло. На нашу думку, початкову монструозність *multitude* можна розглядати в двох аспектах: в плані зміни старого існуючого ладу Імперії, що викликає в останньої «жах», так і реальні подекуди агресивні, насильницькі форми протесту, які апелюють до емоційного, афективного стану й тим самим уможливають формування класичних мас з їх підкоренням індивіда цілому. Таким чином, ми можемо казати, що хоча «Майдан» можна характеризувати як локальну *multitude* – спільність, все ж таки в подіях, які він охоплює, присутній також натовп у розумінні Г. Тарда, в якому ідентичність базується на первісному стані людини.

Наостанок потрібно вказати на критику Ж.-Л. Нансі ідеї демократії М. Хардта та А. Негрі як стирання національних відмінностей, без спирання на «демос» та «кратос». Як вказує Ж.-Л. Нансі, протести мають ознаки не тільки «лівого», але в багатьох ситуаціях, як у випадку «Майдану», вони мають націоналістичне спрямування, що підриває тезу про демократію без народностей [3]. Проте, це питання відноситься вже до міри можливості реалізації проекту М. Хардта та А. Негрі, та не заважає нам уже зараз (без знання про успіх реалізації цього проекту) використовувати понятійний апарат для аналізу феноменів, що нас цікавлять.

Висновки. Все зазначене вище дозволяє нам розмежувати феномени «Євромайдан» та «Майдан» і встановити між ними генеалогічний зв'язок, а з позицій теорії М. Хардта та А. Негрі визначити феномен «Майдану» як розкриття, розширення вимог «Євромайдану», остаточне оформлення революційної, антисистемної спрямованості руху, що характерно для проекту «multitude». Також ми можемо кон-

статувати наявність властивої для локальної спільності *multitude* самоорганізації у спільностях «Євромайдану» та «Майдану», характерну креативну та активну кооперацію між їхніми *singularity*, яка уможливорюється завдяки соціальним мережам, Інтернету, який дозволяє зберегти їх ідентичність як гіперідентичність.

Проте, відкритим питанням залишається чи зберігається децентрована структура в протестному русі «Майдану», а також яким чином наявна в ньому національно – патріотична спрямованість може співвідноситись з ідеєю безнаціональної демократії М. Хардта та А. Негрі.

Також важливо зазначити, що наш аналіз не є вичерпним, і являє собою теоретичне осмислення феноменів «Євромайдану» та «Майдану з позиції лише однієї теорії. Тут потрібно додати ще й те, що складність аналізу з позиції будь-якої теорії продиктована незавершеністю феноменів, що ми розглядаємо, і таким чином неможливо проаналізувати всі наслідки, до яких вони призвели та ще призведуть.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст]/ М. Кастельс. – М.: Юнити, 2000. – 608 с.
2. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры [Текст]/ М. Маклюэн. – К.: Генеза, 2004. – 432 с.
3. Нансі Ж.-Л. Народ чи множинності? (Jean-Luc Nancy. Un peuple ou des multitudes?) [Електронний ресурс]/ Ж.-Л. Нансію. – Режим доступу: http://contr.info/index2.php?option=com_content&task=view&id=57&pop=1&page=0&Itemid=63 – Назва з екрана
4. Негри А. Труд множества и ткань биополитики [Електронний ресурс]/ А. Негри. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2008/12/03/negri/> – Назва з екрана
5. Хардт М. Империя [Текст]/ М. Хардт, А. Негри. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
6. Хардт М. Множество : война и демократия в эпоху империи [Текст]/ М. Хардт, А. Негри. – М.: Культурная революция, 2006. – 559 с.
7. Якубіна В. Л. Нові прояви феномену масовості та явищ пов'язаних з ним у суспільствах-мережах за доби «інформаційного капіталізму» [Текст] / В. Якубіна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка : Зб. наук. праць. – 2007. – № 2 (20). – Ч.1. – С. 52–55.
8. Якубіна В. Л. Основні тенденції концептуалізації феномена мас в сучасній соціальній філософії : дис. ... канд. філос. наук [Текст]/ В. Якубіна. – К., 2008.
9. Якубіна В.Л. Трансформаційна сутність біополітичного виробництва як концепт постмодерного неомарксизму, або прахис від Zoe до Bios [Текст]/ В.Якубіна/ «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К., 2012. – № 24. – С. 297 – 302.
10. Hardt M. Arabs are democracy's new pioneers. The leaderless Middle East uprisings can inspire freedom movements as Latin America did before [Електронний ресурс]/ M. Hardt and A. Negri. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/feb/24/arabs-democracy-latin-america> – Назва з екрана
11. Hardt M. Declaration [Електронний ресурс]/ M. Hardt and A. Negri. – Режим доступу: <https://www.jacobin-mag.com/2012/05/take-up-the-baton/> – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2014

REFERENCES:

1. *Kastels M.* Informatsionnaya epoha: ekonomika obschestvo i kultura (Information Age: Economy Society and Culture). M.: *Yuniti*, 2000. 608 p.
2. *Maklyuen M.* Galaktika Gutenberga: Sotvorenje cheloveka pechatnoy kulturyi (Gutenberg Galaxy: The creation of man print culture). K.: *Geneza*, 2004. 432 p.
3. *Nansi Zh.-L.* Narod chy mnozhynnosti? (Jean-Luc Nancy. Un peuple ou des multitudes?) (People or multiplicity). Rezhym dostupu: http://contr.info/index2.php?option=com_content&task=view&id=57&pop=1&page=0&Itemid=63
4. *Negri A.* Trud mnozhestva i tkan biopolitiki (Labour sets and fabric biopolitics). Rezhim dostupu: <http://polit.ru/article/2008/12/03/negri/>

5. *Hardt M.* Imperiya (Empire). M.: *Praksis*, 2004. 440 p.
6. *Hardt M.* Mnozhestvo : voyna i demokratiya v epohu imperii (Set: War and Democracy in the Age of Empire). M.: *Kulturnaya revolyutsiya*, 2006. 559 p.
7. *Jakubina V. L.* Novi projavny fenomeny masovosti ta javyshh pov'jazanykh z nym u suspiljstvakh-merezhakh za doby «informatsionalnogho kapitalizmu» (Signs new phenomenon of mass phenomena and related societies in the era of networks' informatsionalnoho capitalism). *Visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu Ukrainy «Kyjivskij politekhnichnyj instytut»: Filosofija. Psykholohija. Pedagoghika : Zb. nauk. pracj.* 2007. № 2 (20). P.1. P. 52–55.
8. *Jakubina V. L.* Osnovni tendenciji konceptualizaciji fenomeny mas v suchasnij socialnij filosofiji (Principal trends in the conceptualization of the phenomenon of mass in contemporary social philosophy). K., 2008.
9. *Jakubina V.L.* Transformacijna sutnistj biopolitychnogho vyrobnyctva jak koncept postmodernogho neomark-syzmu, abo praxis vid Zoe do Bios (Transformational nature of biopolitical production as postmodern concept neomark-syzmu or praxis of Zoe to the Bios). «*Ghileja: naukovyj visnyk*»: *Zbirnyk naukovykh pracj.* K., 2012. № 24. P. 297 – 302.
10. *Hardt M.* Arabs are democracy's new pioneers. The leaderless Middle East uprisings can inspire freedom movements as Latin America did before. Regim to access: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/feb/24/arabs-democracy-latin-america>
11. *Hardt M.* Declaration. Regim to access: <https://www.jacobinmag.com/2012/05/take-up-the-baton/>

Кривітченко Ольга Олегівна – студент

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Адреса: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13

E-mail: o.kryvitchenko@gmail.com

Kryvitchenko Olga Olegivna – student

Taras Shevchenko National university of Kyiv

Address: 64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601

E-mail: o.kryvitchenko@gmail.com